

Krystyna Łakomska

Janina Maria z Fitowskich Przybyłowa (1892-1975), polonistka i bibliotekarka

Rocznik Toruński 39, 223-243

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janina Maria z Fitowskich Przybyłowa (1892–1975), polonistka i bibliotekarka

*Krystyna Łakomska
Toruń*

Janina Maria Fitowska Przybyłowa urodziła się 1 września 1892 r. w Baszni Dolnej w powiecie lubaczowskim, w województwie lwowskim. Była jedyną córką Edwarda Fitowskiego i Eugenii z domu Tacy. Pochodziła z rodziny urzędniczej. Naukę szkolną rozpoczęła w pobliskim Lubaczowie, zapewne w szkole ludowej, której rozwój nastąpił wraz z nową organizacją szkolnictwa galicyjskiego po 1872 r. Po jej ukończeniu podjęła naukę w Szkole Wydziałowej w Jarosławiu. Następnie od 1908 r. kontynuowała naukę w Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Przemyślu, w którym po czterech latach złożyła egzamin dojrzałości. Z dniem 1 września 1912 r. podjęła pracę zawodową jako nauczycielka szkoły podstawowej w swej rodzinnej wsi Baszni Dolnej. Na stanowisku tym pracowała do 1919 r., jednocześnie podnosząc swe kwalifikacje zawodowe. 1 lipca 1915 r. w Krakowie uzyskała „patent na nauczyciela szkół powszechnych”, a 5 listopada 1919 r., po zdaniu wymaganych egzaminów we Lwowie, „patent nauczyciela szkół wydziałowych”. Kontynuowała również naukę języka francuskiego, z którego znajomości złożyła egzamin w 1919 r. we Lwowie. Jeszcze przed uzyskaniem „patentu” 1 września 1919 r. Janina Fitowska została zatrudniona w pięcioklasowej Szkole Wydziałowej Żeńskiej w Przemyślu. Pracowała tam do czerwca 1922 r. W następnym roku szkolnym otrzymała posadę nauczycielki języka polskiego w Szkole Powszechnej Żeńskiej im. Piramowicza w Przemyślu. W następnym roku uzyskała dwuletni płatny urlop i stypendium na studia nauczy-

cielskie. Podjęła je na Wydziale Polonistycznym Państwowego Instytutu Nauczycielskiego w Warszawie. Studia ukończyła pomyślnie 22 czerwca 1925 r. Kolejnym miejscem pracy Fitowskiej było II Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Przemyślu. Od 1 września 1925 r. do końca września 1928 r. była tam zatrudniona jako nauczycielka języka polskiego. Nie wiadomo, jakie względy wpłynęły na złożenie przez nią prośby o przeniesienie do Torunia na równorzędne stanowisko do Męskiego Seminarium Nauczycielskiego, które w tamtym czasie było prężną placówką oświatową. Podczas pracy w toruńskiej szkole poznała swojego przyszłego męża, Eugeniusza Przybyła, który był tam nauczycielem malarstwa i zajęć praktycznych. W 1931 r. zmarła jego pierwsza żona, z którą miał córkę. W dwa lata później poślubił Janinę Fitowską. Ich ślub odbył się w pobliżu Torunia, w małym kościółku w Czarnowie 15 lipca 1933 r. Janina i Eugeniusz Przybyłowie zamieszkali po ślubie w domu przy Fosie Staromiejskiej. W październiku 1935 r. przeprowadzili się do mieszkania przy ulicy Mickiewicza 116. W Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim Przybyłowa pracowała do końca istnienia tej szkoły. W tym czasie podjęła dodatkowo pracę w niepełnym wymiarze w nowo utworzonym Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. Królowej Jadwigi. Po otrzymaniu nominacji na stanowisko nauczycielki tego Gimnazjum, od września 1937 r. pracowała tam na pełnym etacie. Przybyłowa w nowej placówce szkolnej rozwinęła ożywioną działalność. Miała ku temu możliwości, znała bowiem osobiście ówczesnych pisarzy, m.in. Gustawa Morcinka, co umożliwiło jej np. organizowanie spotkań autorskich. Pozycja towarzyska Przybyłków sprawiała, że w ich mieszkaniu gościli zarówno artyści, jak i literaci. W prywatnym sztambuchu prowadzonym przez Przybyłową widnieją autografy uznanych literatów, m.in. Marii Dąbrowskiej, Jarosława Iwaszkiewicza, Kazimierza Wierzyńskiego, Zofii Kossak, Adolfa Nowaczyńskiego, Stanisława Wasylewskiego czy wspomnianego już Gustawa Morcinka. Niektóre z wpisów są opatrzone osobistymi życzeniami pod adresem domu państwa Przybyłków, a przy innych znajdujemy informację, że autor był gościem wieczornicy zorganizowanej w Towarzystwie Czytelni Ludowych. Przybyłowa do 1939 r. była w zarządzie tej

organizacji i pracowała w sekcji referatowo-odczytowej. Celem tych spotkań, jak w wypadku spotkań z młodzieżą szkolną, było przybliżenie osoby pisarza i literatury szerszym kręgom czytelników. Szkoła, w której pracowała Przybyłowa, przeszła z dniem 12 lipca 1938 r. następny etap reorganizacji i otrzymała nazwę: II Państwowe Liceum i Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Jadwigi. Miało to zapewne związek z likwidacją Miejskiego Gimnazjum Żeńskiego. Przybyłowa otrzymała nominację na nauczycielkę w tej szkole. Oprócz zajęć z języka polskiego prowadziła na terenie szkoły Koło Bibliofilów. Spotkania odbywały się raz w miesiącu. Na niektóre z nich był zapraszany Eugeniusz Przybył. Dzielił się z uczennicami swoją pasją kolekcjonera i prezentował białe kruki ze swej bogatej biblioteki. 11 listopada 1938 r. Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego nadało Janinie Przybyłowej Srebrny Medal za Długoletnią Służbę. W styczniu 1939 r. powierzono jej funkcję sekretarki w Towarzystwie Bibliofilów im. Lelewela. Przybyłowa pracowała, tak jak wszyscy nauczyciele, do końca roku szkolnego 1938/39. Przybyłowie, jak niemal wszyscy, w dniu 1 września 1939 r. byli zdezorientowani, nie potrafili podjąć decyzji, czy uciekać z miasta. Przeżycia z pierwszych dni września, które opisał Eugeniusz Przybył w swoim pamiętniku, po wojnie opublikowała jego żona. Dnia 7 września, z chwilą wkroczenia wojsk Wehrmachtu do Torunia, rozpoczął się nowy rozdział w historii miasta. Przybyłowa wraz z rodziną utrzymywała się początkowo ze sprzedaży mebli. W sierpniu 1940 r., dzięki znajomości języków obcych, a przede wszystkim biegle w mowie i piśmie języka niemieckiego, otrzymała pracę w Urzędzie Stanu Cywilnego jako tłumaczka metryk. W dokumentach archiwalnych z okresu wojny wśród dziesięciu polskich nazwisk odnaleziono zapis: „Janina Przybyłowa, pracownik Zarządu Miejskiego, przeznaczony do zniemczenia”. Okupację hitlerowską przeżywała z polską narodowością, była z tego powodu dumna.

Z dniem 12 kwietnia 1943 r. otrzymała skierowanie do pracy w Książnicy, którą dobrze знаła sprzed wybuchu wojny ze względu na swoje bibliofilskie zamiłowania. Praca Przybyłowej w Książnicy polegała na katalogowaniu polskich książek oraz tłumaczeniu dzieł polskiej literatury. Pracę w Książnicy wykonywała z mieszanymi uczucia-

mi, ale i z nadzieją, szczególnie wtedy, gdy zorientowała się, że nie wszystkie polskie druki uległy zniszczeniu, tylko jako „materiał aktualnie nieprzydatny” zostały schowane w zakamarkach magazynów. Jak wspominała po latach, miała nadzieję, że jej obecność w bibliotece łagodziła ogólny stosunek do książki polskiej, a dyrektor biblioteki nieraz zasięgał jej rady i opinii co do ich wartości. Wraz z Przybyłową w Książnicy były zatrudnione jeszcze dwie Polki – Anna Gardzielewska i Adela Gardzielewska. W tej sytuacji mogła już zaistnieć „konspiracyjna działalność”. Przybyłowa, przeglądając polskie książki, notowała w ukryciu ich sygnatury, a Anna Gardzielewska, która mieszkała w budynku Książnicy, nocą wносиła je do swojego mieszkania, z którego wypożyczała je do polskich domów niczym z punktu bibliotecznego. 1 lutego 1945 r. wojska radzieckie wkroczyły do Torunia, miasto odzyskało wolność. Przybyłowa wraz z innymi ochotnikami natychmiast zajęła się porządkowaniem Książnicy, a Zygfryd Gardzielewski, znany toruński grafik, wykonał swoją pierwszą po wojnie pracę dla Książnicy – tabliczkę z polskim napisem.

Janina Przybyłowa w swoich powojennych dokumentach zaznacza, że zajmowała się w czasie wojny tajnym nauczaniem. Wiadomo, że uczennice II Państwowego Liceum i Gimnazjum im. Królowej Jadwigi często odwiedzały ją w domu. Nauczanie języka polskiego odbywało się w mieszkaniu Przybyłówny, przy okazji nieformalnych spotkań, na zasadzie sugestii i wskazówek co do samokształcenia, a także przy okazji wypożyczania książek z ich własnej biblioteki.

Z dniem 1 marca 1945 r. Przybyłowa otrzymała z Zarządu Miasta „przydział do pracy” i 15 marca została oficjalnie oddelegowana do pracy w Książnicy Miejskiej jako jej kierownik. Na dzień 3 maja 1945 r. zorganizowała wystawę, zatytułowaną „Książka polska po latach gehenny”, a w czerwcu 1945 r. uruchomiła czytelnię naukową i wypożyczalnię książek w gmachu Książnicy Miejskiej im. Kopernika. W tym samym roku, 17 lipca, odbyło się walne zebranie konstytucyjne Towarzystwa Naukowego w Toruniu, którego Janina Przybyłowa została członkiem. Od 11 czerwca 1945 r. dyrektorem Książnicy Miejskiej został Stefan Burhardt, z zadaniem przekształcenia jej w Bibliotekę UMK. Przybyłowa z dniem 1 września 1945 r. powróciła na etat do swojej

przedwojennej szkoły, tj. II Państwowego Liceum i Gimnazjum im. Królowej Jadwigi. Ponieważ jej etat związany był z Kuratorium Oświaty, była zobowiązana występować do władz o oddelegowanie jej do pracy w Książnicy. W tym okresie pisała głównie na tematy wojenne, zabiegała także o oddanie sprawiedliwości wielu bohaterskim polskim mieszkańcom Torunia, o których po wojnie zapominano. Zmiana jednak planów dotyczących przekształcenia Książnicy w Bibliotekę UMK spowodowała, iż w styczniu 1946 r. Przybyłowa ponownie została kierownikiem Książnicy. Od tego czasu rozdzieliły się drogi Książnicy Miejskiej im. Kopernika i Biblioteki UMK, chociaż zbiory obu bibliotek nadal mieściły się pod jednym dachem przy ulicy Wysockiej, a na etatach Książnicy kompletowano zespół pracowników w celu uruchomienia Biblioteki UMK. W tym powojennym okresie Przybyłowa wiele pisała i publikowała o stanie bibliotek i księgozbiorów. Apelowwała również do społeczeństwa o zwrot książek. Z dniem 23 lutego 1947 r., na skutek intensywnych przygotowań i starań ze strony Książnicy, nastąpiło otwarcie Miejskiej Czytelni Dziecięcej. W roku 1949 Przybyłowa opublikowała książkę pt. *Jakub Kazimierz Rubinkowski, poczmistrz i radny miasta Torunia z epoki saskiej, autor „Janiny” (w dwusetną rocznicę zgonu)*. Ta pozycja stanowiła jednocześnie jej pracę magisterską. Uzyskała stopień magistra filozofii w zakresie filologii polskiej. Z ciekawych inicjatyw Przybyłowej należy wymienić zorganizowaną w 1953 r. nowatorską akcję upowszechniania oświaty i czytelnictwa. W alejach miejskiego parku została urządzona wypożyczalnia książek. 30 marca tegoż roku Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Toruniu poinformowało ją, że z dniem 30 czerwca 1954 r. przenosi ją w stan spoczynku z powodu ukończenia sześćdziesiątego roku życia i uzyskania prawa do zaopatrzenia emerytalnego. Rok 1955 był okresem dyskusji mickiewiczowskiej z okazji 100 rocznicy zgonu poety. Przybyłowa wniosła w nią swój wkład publikacją *Mickiewicz a Pomorze*. W tymże roku publikowała też: *O domniemanych listach Cycerona w toruńskiej bibliotece, Toruń w sztuce Bronisława Jamontta, Z rodowodu toruńskich gmachów szkolnych i Rocznica Światowej Rady Pokoju. W 150-tą Rocznicę*. Można przypuszczać, że publicystyka była ulubionym zajęciem Przybyłowej. W następnym roku ukazał się arty-

kuł pt. *Profesor Ruttich i jego miłość do mowy polskiej* oraz *Wystawa 10-lecia UMK*. W roku 1957 opublikowała obszerny biogram pt. *Henryk Stroband, zasłużony burmistrz miasta Torunia (1548–1609)*. Janina Przybyłowa należała przed drugą wojną światową do Towarzystwa Miłośników Torunia. Była wśród tych osób, które w 1957 r. podjęły starania o reaktywowanie działalności Towarzystwa. 1 marca tego roku odbyło się zebranie organizacyjne, na którym zatwierdzono projekt statutu. Była w gronie osób, które podpisały pismo z prośbą o zatwierdzenie statutu i zarejestrowanie Towarzystwa. Jako członek Zarządu i zastępca sekretarza wyraziła przekonanie, że ToMiTo nawiąże w swej działalności do przedwojennych tradycji.

Praca była czynnikiem dominującym w życiu Przybyłowej. W czerwcu 1957 r. złożyła podanie o ponowne zatrudnienie w szkolnictwie. Z dniem 1 października 1957 r. podjęła pracę nauczycielki-bibliotekarki w wymiarze 36 godzin tygodniowo w I Państwowym Liceum Ogólnokształcącym im. M. Kopernika, połączonym ze szkołą podstawową jako pełna 11-latka. Była również zatrudniona jako nietatowy pracownik w Bibliotece UMK. Inspektorat Szkolny w 1962 r. zniósł 36-godzinny wymiar pracy dla biblioteki szkolnej w I Liceum im. M. Kopernika i ograniczył go do pół etatu, ze względu na niewystarczającą liczbę uczniów. W tej sytuacji ta zasłużona bibliotekarka wyjaśniła pisemnie, że „ścieśnić i zredukować zajęcia w Bibliotece o 50% znaczyłoby tyle, co zburzyć cały organizacyjny system, zbudowany z takim mozolem w ciągu kilku ostatnich lat”, a ponieważ ona tego dokonać nie potrafi, prosi o zwolnienie z zajmowanego stanowiska. W tym czasie Przybyłową spotkała też osobista tragedia – 25 lutego 1965 r. zmarł jej mąż, Eugeniusz Przybył. Po śmierci męża żyła samotnie. Pisała pamiętniki. Ulubionym jej zajęciem była praca z młodzieżą i z książką oraz realizowanie uzewnętrznionego dopiero po wojnie talentu publicystycznego. Ostatnią jej twórczą inicjatywą było przygotowanie drugiego wydania antologii *Toruń w opisach literackich*. Wznowienie, w którego uzupełnieniu pomocą służyła Teresa Friedelówna, ukazało się w 1973 r. Była to niejako kłamra zamykająca pisarski dorobek J. Przybyłowej. 19 maja 1973 r., w uznaniu zasług, Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela nadało jej godność członka

honorowego. Ostatni etap życia spędziła w Domu Opieki Społecznej na Wrzosach, w którym zamieszkała we wrześniu 1974 r. Zmarła 12 października 1975 r. Została pochowana obok męża na cmentarzu garnizonowym w Toruniu.

O Janinie Przybyłowej można na pewno powiedzieć, iż była świetnym pedagogiem. Była dla swoich uczennic wzorem i autorytetem, nauczycielką, której nigdy się nie zapomina. Warto zacytować jedno ze wspomnień, jakie pozostawiła po sobie: „Swoim podejściem do uczennic wzbudzała zaufanie, a wszystko, co dla nas w tamtym odległym czasie było niezrozumiałe, potrafiła spokojnie wytłumaczyć. Swoim wyglądem robiła wrażenie osoby surowej, pozory często mylą, była łagodna i wyrozumiała... pamiętam, jak deklamowała »Stepy akermzańskie«, a zakończenie: »jedźmy, nikt nie woła«, wypowiedziała głosem pełnym bólu i żalu...”¹.

Dorobek pisarski Janiny Przybyłowej obejmuje pozycje książkowe i artykuły publicystyczne na łamach prasy i czasopism fachowych. Pozycje książkowe, pomimo skromnej liczebności i niewielkich bibliofilskich nakładów, stanowią cenny wkład do historii Torunia. Recenzje Przybyłowej dotyczą zarówno prac polonistycznych, jak i bibliotekarskich. Twórczość publicystyczna, która była bliską jej dziedziną, charakteryzuje się szerokim zakresem tematycznym, rzetelną wiedzą autorki opartą na źródłach historycznych, a także niesie duży ładunek emocjonalny. Artykuły mają ciekawą konstrukcję i formę. Czyta się je z zaciekawieniem. Problematykę twórczości Janiny Przybyłowej podzielić można na grupy tematyczne: prace polonistyczne, okupacja hitlerowska, bibliotekarstwo i bibliofilstwo, toruniana, pisarze, pracownicy nauki i artyści.

Prace polonistyczne

Na dorobek Janiny Przybyłowej w zakresie polonistyki składają się konspekty lekcji i artykuły dotyczące metodyki języka polskiego, bibliotek szkolnych oraz recenzje. Pisane w latach trzydziestych ubie-

¹ Cyt. z Listu uczennicy Ireny Nowakowej.

głęgo stulecia, odnoszą się do nauczania języka polskiego, zawierają wiele cennych uwag i wskazówek metodycznych, które mogły działać inspirująco na nauczycieli i bibliotekarzy.

Okupacja hitlerowska

W twórczości Janiny Przybyłowej okres okupacji hitlerowskiej stanowi osobny rozdział. Jej publikacje dotyczące młodzieży i nauczycieli, a więc środowiska, które było jej najbliższe, przepojone są głębokim bólem. Opisywała miejsca zbrodni dokonywanych na mieszkańcach miasta. Przesłaniem jej twórczości, dotyczącej tego okresu, było utrwalenie pamięci o tych, o których zapomnieć nie wolno, Przybyłowa wraz z rodziną przeżyła wojnę w Toruniu. Po jej zakończeniu na łamach prasy opisywała losy mieszkańców tego miasta, ich odwagę i determinację w utrzymywaniu polskości w okresie okupacji. Wymienić tu należy artykuł pt. *Szmalcówka* – jest to pierwsza sumienna notatka o obozie dla Polaków na terenie miasta, czy cykl artykułów *Barbarka* poświęcony zbrodniom na Barbarce i cierpieniu społeczeństwa jej ukochanego miasta. Pod wspólnym tytułem: *Okupacja hitlerowska*, na łamach „Ilustrowanego Kuriera Polskiego”, w 1967 r. ukazał się też kolejny cykl artykułów. *Wrócili w urnach* to artykuł, w którym autorka pisze o mogiłach kryjących symboliczne urny pomordowanych w obozach koncentracyjnych Stutthofu, Dachau, Buchenwaldu, Mauthausen. Autorka konsekwentnie ponawia tu apel do władz o poczynienie starań dla uszanowania miejsc pamięci narodowej, bo przecież nad bramą każdego cmentarza można wyryć słowa: „Ojczyzna to ziemia i groby. Narody tracąc pamięć, tracą życie”. W swoich publikacjach utrzymywała pamięć pomordowanych nauczycieli i uczennic, a także łączniczek, sanitariuszek, żołnierzy z Powstania Warszawskiego.

Bibliotekarstwo i bibliofilstwo

Tematyka bibliotekarstwa odzwierciedlała zarówno zainteresowania, jak i działalność zawodową dyrektorki Książnicy Miejskiej. Przybyłowa starała się bardzo mocno promować Książnicę. W owym czasie była to najbardziej widoczna i skuteczna w działaniu placówka

kulturalna Torunia. Obok akcji oświatowej kontynuowała pracę naukową. Urządzano wystawy. Obszerną analizę pracy i osiągnięć ruchu bibliotekarskiego na terenie pomorskiego regionu zawiera opracowanie *15 lat bibliotek...*, którego Przybyłowa była współautorką. Ukazujące się wówczas czasopismo „Pomorze” poświęciło temu zagadnieniu trzy strony w jednym numerze. Przypominało ono w sposób analityczny zarówno prawne etapy rozwoju poszczególnych instytucji naukowych i placówek bibliotecznych, jak i ogrom wysiłku kadry bibliotekarskiej, dzięki któremu możliwe były znaczące osiągnięcia w zakresie upowszechniania kultury. Publicystyka bibliotekarska i bibliofilska Przybyłowej powstawała z potrzeby chwili, promowała Książnicę Miejską im. Kopernika i wielki wkład bibliotekarzy w rozwój kultury regionu.

Toruniana

Wkrótce po zakończeniu wojny Przybyłowa pisała o potrzebie rzetelnej, przepełnionej sercem pracy pedagogicznej i poświęceniu jak najwięcej czasu dzieciom, bo to one będą budować przyszłość. Włączyła się w nurt pracy i z właściwym sobie profesjonalizmem promowała przygotowywane do druku wydawnictwa Książnicy, także poprzez odczyty radiowe. Toruń był dla niej nieodmiennie związany z książką, literaturą i poezją. Pierwszy raz jej wybór kilku wierszy pojawił się na łamach prasy w 1946 r. jako *Notatki literackie*. W 1958 r. ukazało się bibliofilskie opracowanie *Toruń w opisach poetyckich. Głosy wieków*. W 1973 r. autorka wznowiła *Toruń w opisach literackich. Głosy wieków*. Ta „bibliofilska pasja” przebijała się w wielu innych jeszcze pracach Przybyłowej. Pisała również o zagranicznych odczytach, o bibliofilskich spotkaniach roboczych i kawiarnianych. „Toruń miastem książki” – tak niejednokrotnie pisała Przybyłowa. To tu w oficynie drukarskiej w grudniu 1858 r., w sześćdziesiątą rocznicę urodzin Mickiewicza, wyszło spod prasy pierwsze w Polsce wydanie *Pana Tadeusza*. W ramach obchodów Dni Oświaty, Książki i Prasy w 1953 r. uroczystości odsłonięto tablicę pamiątkową na domu przy ul. Piekary, w którym mieściła się oficyna Lambecka. Przy tej okazji ukazały się okolicznościowe artykuły Janiny Przybyłowej. Pisała między innymi

o Samuelu Lindem, twórcy *Słownika języka polskiego*, który urodził się i uczył do gimnazjum w Toruniu. W swoich artykułach nawiązywała do legend toruńskich, opisała również (z okazji Dnia Nauczyciela) wyróżniający się pięknym obejściem Dom Uzdrawiskowy dla pedagogów, mieszczący się w Ciechocinku, Jak widać, spuścizna autorki w tej tematyce jest dość obszerna i różnorodna. W jej publikacjach zawarte są wspomnienia lub zachodzące wówczas wydarzenia związane z miastem, ośrodkiem życia kulturalnego, o którego rozwój i dobro walczyła także piórem.

Pisarze, pracownicy nauki i artyści

Janina Przybyłowa pisała o osobistościach związanych z Toruniem różnorodną działalnością twórczą, o zasłużonych dla Torunia postaciach żyjących w XVI i XVII w., o mecenasach sztuki, miłośnikach literatury i nauki. Pisała też o ludziach zakochanych w języku polskim, którzy poświęcali ogrom czasu na dogłębne jego studia, próbując m.in. oczyścić go z obcych naleciałości. W artykułach Przybyłowej było też miejsce dla tych, którzy z pasją zbierali książki, pracowali nad poszerzeniem zbiorów Książnicy Miejskiej w Toruniu bądź byli jej niemal codziennymi gośćmi. Autorka nie omieszkała też przypomnieć o torunianach, niegdyś sławnych i lubianych, których praca aktorska czy dramatopisarska budziła wiele radości i uśmiechu. Publikowała portrety artystów plastyków, którzy byli rdzennymi torunianami lub przybyszy tu raz, zostali na zawsze. Mamy też wspomnienia o pisarzach niemieszkających w „kopernikowskim grodzie”, ale odwiedzających to miasto, by zdobyć serca wielu, w szczególności młodych czytelników. Warto też wspomnieć o kilku opracowanych przez Przybyłową biografiami ludzi Torunia do *Słownika Pracowników Książki Polskiej*. Postaci Henryka Strobanda (1548–1609) i Jakuba Kazimierza Rubinowskiego (1668–1749) znalazły szczególne miejsce w twórczości pisarskiej Przybyłowej. Napisała też artykuły o profesorze Ruttichu i wspomnianym Samuelu Bogumile Lindem, żyjących w XVIII w. Kolejne postaci, które Przybyłowa przypominała mieszkańcom Torunia (a które były niejako chodzącymi legendami tego miasta), to Zygmunt Mocarski i Marian Sydow. Obaj byli zapalonymi bibliofilami –

pierwszy związany był z Książnicą Miejską. W 1961 r. napisała dwa artykuły poświęcone Cyrylowi Danielewskiemu, zapomnianemu torunianinowi, który był aktorem, literatem, a także działaczem Konfraterni Artystów. Wielu artystów, takich jak Feliks Krassowski, Ignacy Mazurek, Edward Karniej, Janina i Zygfryd Gardzielewscy, Piotr Firlej, Eugeniusz Gros, Ignacy Zelek, Marian Sydow, Tymon Niesiołowski, Bronisław Jamontt czy Stefan Wojciechowski, związanych w różny sposób z Toruniem, Janina Przybyłowa wspominała w artykule *Dom Plastyków*. Pozostaje jeszcze wspomnieć o jednej osobie, do której Przybyłowa odnosiła się z wielką sympatią, był to Gustaw Morcinek. Jak sama napisała, „Gustaw Morcinek nie był obcy Toruniowi”. Dzięki tym, w dużej mierze krótkim, treściwym artykułom, także po latach czytanych z przyjemną ciekawością, można wskrzesić wizerunek miasta, na którego ulicach przechadzały się owe niebanalne indywidualności.

Janina Przybyłowa była świadkiem i uczestnikiem przełomu, który się dokonał po pierwszej wojnie światowej. Była uczestnikiem radosnych przeżyć związanych z odzyskaniem niepodległości. Potem nie zostały jej oszczędzone ciężkie lata okupacji. Tej drobnej postaci, z widocznym kalectwem, nękaney chorobami, los nie pomagał i nie oszczędzał. Być może dlatego od młodości wiedziała, że musi liczyć na siebie i swoją pracę. Wykształcenie wyższe zdobywała etapami, łącząc je z pracą nauczycielki, dojeżdżając do uczelni Lwowa i Warszawy. Uważała, iż podstawową wartością jest rzetelna wiedza i praca. Była osobą ambitną, wymagającą i, jak każda osoba z mocnym charakterem, zawsze konsekwentną w swoim postępowaniu. Miała istotny udział w przechowywaniu przez okres wojny dokumentacji Towarzystwa Bibliofilów im. Lelewela. Starła się ocalić w Toruniu polskie książki i trwała przy nich, by przeczekać trudny czas wojny. Chociaż opakowane, niczym człowiek z zamkniętymi ustami, leżały one na dnie skrzyni, to jednak były i mogła je mieć „na oku”. Dzięki swojemu wykształceniu mogła podjąć w czasie okupacji pracę przy tłumaczeniu metryk. Wiedziała, co ma robić, jakie są potrzeby społeczeństwa i miasta, z którym związała całe swoje dorosłe życie. Podjęła walkę o tożsamość Książnicy Miejskiej, informowała o jej losach i osiągnięciach,

organizowała wystawy i katalogowała zbiory, dbała o rozbudowę nowych punktów bibliotecznych, podjęła pracę nad budowaniem ośrodka naukowego. Stale powracały wspomnienia z czasów okupacji. Wiedziała, że trzeba zachować pamięć o tych, o których zapomnieć nie wolno, o młodzieży, która była aresztowana, wywożona do obozów, rozstrzelana i zginęła w Powstaniu Warszawskim. Chroniła tę pamięć od zapomnienia.

WYKAZ CHRONOLOGICZNY PRAC DRUKOWANYCH
JANINY PRZYBYŁOWEJ

1931

1. Rec.: Dobrzycka J., Filipowska-Szemplińska J.: *Organizacja bibliotek szkolnych*. Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek, 1930, s. 116. *Polonista* 1931, R. 1 z. 4, s. 158–159.
2. *Przykładowa lekcja gramatyki [kurs drugi seminarium nauczycielskiego]*. *Polonista* 1931, R. 1 z. 4, s. 141–146.

1932

3. Rec.: *Organizacja bibliotek w zakładach kształcenia nauczycieli*. *Pedagogium* 1932, R. 8 nr 5/6: maj–czerwiec, s. 68–71.

1934

4. Rec.: *Ćwiczenia słownikowe w gimnazjach nowego typu*. *Polonista* 1934, R. 4 z. 1–2, s. 141–146.

1935

5. Rec.: Dancewiczowa J., *Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne dla V klasy szkoły powszechnej*, Lwów 1934, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, oraz to samo w: *Książka dla nauczyciela*. *Polonista* 1935, R. 5 z. 5–6, s. 212–215.

1936

6. Rec.: Dancewiczowa J., *Ćwiczenia i wiadomości gramatyczne*. Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów 1935, *Polonista* 1936, R. 6 z. 1, s. 26–27.
7. Rec.: Gaertner H., *Mowa polska. Podręcznik do ćwiczeń językowych*, Książnica-Atlas, Lwów 1935, *Polonista* 1936, R. 1 z. 1, s. 27–29.
8. Rec.: Klemensiewicz Z., *Język polski. Ćwiczenia i pogadanki gramatyczne*,

Książnica-Atlas, Lwów 1935, *Polonista* 1936, R. 6, z. 1, s. 29–30.

9. Rec.: Szober H., *Gramatyka polska w szkole powszechnej*. M. Arct, Warszawa 1935, *Polonista* 1936, R. 6, z. 1, s. 30–31.

1937

10. *Autor wśród młodzieży. List Gustawa Morcinka do kl. I b.* Ruch Kobiety na Pomorzu. Dod. do *Dzień Pomorza* 1937, nr 2, s. 9–10.

1945

11. *Z cyklu powiat toruński. Barbarka, zarys historyczny od 1340 r.* Robotnik Pomorski 1945, R. 1, nr 100: 14 X, s. 2.

12. *Książka przedmiotem handlu.* Robotnik Pomorski 1945, R. 1, nr 1: 16 V [Pozycji nie odnaleziono. We wskazanym numerze ukazała się Odezwa Kuratorium Szkolnego, która dotyczy tematu].

13. *Listy do redakcji. Prośba Toruńczyków.* Robotnik Pomorski 1945, R. 1, nr 175, s. 4.

14. *Książnica Miejska im. Kopernika w Toruniu wobec lawiny. Sprawozdanie o stanie księgozbioru po okupacji niemieckiej w lutym 1945 r.*, Toruń 1945. W opracowaniu graficznym Zygryda Gardzielewskiego, składał i tłoczył Leander Jan Gardzielewski, ss. 17, 3 n1b., tabl. 1.

15. *Księgozbiory w ruinie. Apel do mieszkańców Torunia.* Słowo Pomorskie 1945, R. 1, nr 21: 4 III, s. 2.

16. *Miasto Toruń w trosce o swoje zbiory. Z działalności Wydziału Kultury i Oświaty przy Zarządzie Miasta Torunia.* Nowy Dzień Robotnika 1945, R. 1, nr 3: 28 III s. 2. Przedruk w: *Odrodzenie*. Kraków R. 2 Nr 25, *Kalendarz Kulturalny*.

17. *Toruńska Czytanka z obrazkami. „Wybór czytanek dla II i III klasy szkoły powszechnej”.* Robotnik Pomorski 1945, R. 1, nr 27: 15 VI, s. 3.

18. *Szmalcówka. [Miejsce wysiedleń dla Polaków z Pomorza].* Nowy Dzień Robotnika 1945, R. 1, nr 3: 28 III, s. 2.

19. *Witajcie. [Powitanie Wojska Polskiego].* Słowo Pomorskie 1945, R. 1, nr 3: 10 II, s. 1.

1946

20. *Biblioteki Torunia. Książnica Miejska im. Kopernika.* Bibliotekarz 1946, R. 13, nr 10: październik, s. 208–210.

21. *Przewodnik po wystawie druków toruńskich 22. IX.–29. IX. 1946.* Toruń 1946. Drukarnia Toruńska pod Zarządem Państwowym nr 1, ss. 20.

22. *Toruń – jedno z najwyższych ognisk życia bibliofilskiego w Polsce. Na marginesie dwudziestolecia działalności Towarzystwa Bibliofilów im. Lelewela*

w *Toruniu*. Robotnik Pomorski 1946, R. 2, nr 308: 12 XI, s. 3; Robotnik Kujawski 1946, R. 2, nr 309: 13 XI, s. 3.

23. *[O pieśni gminna!]* Notatki literackie Toruń w opisach poetyckich. Głos Demokratyczny 1946, R. 1, nr 26: 22 XI, s. 3.

24. *W krainie bajki. Na marginesie zebrania Towarzystwa Bibliofilów im. Lelewela w Drukarni toruńskiej*. Robotnik Pomorski 1946, R. 2, nr 351: 27 XII, s. 5.

25. *W służbie książki*, [w:] Zygmunt Mocarski [praca zbiorowa], Toruń 1946. Książnica Miejska im. M. Kopernika, s. 9-19, 4 nlb., portr. 1. Wyd. z zasiłku Ministerstwa Oświaty. Druk: Zakłady Graficzne Toruń. Pod Zarządem Państwowym.

26. *Wspomnienia gwiazdkowe z dalekiej i niedalekiej przeszłości*. Robotnik Pomorski 1946, R. 2, nr 349: 23 XII, s. 3.

27. *Zygmunt Mocarski (1894–1941)*. Kwartalnik Historyczny, R. 53, 1946, z. 3–4, s. 547–549.

1947

28. *Samuel Bogumił Linde. W setną rocznicę zgonu*. Głos Pomorza 1947, R. 3, nr 264: 6 X, s. 4.

29. *Toruń – Miasto książki*. Głos Pomorza 1947, R. 3, nr 343: 27/28 XII, s. 3.

30. *Jakub Kazimierz Rubinkowski*. [Fragment z niedrukowanej całości]. Głos Pomorza 1947 R. 3, nr 105: 27 IV, s. 4.

31. *W trosce o książkę dla dziecka*. Głos Pomorza 1947, R. 3, nr 125: 18 V, s. 5.

1948

32. *Książnica Miejska im. M. Kopernika wobec nowych zadań*. Bibliotekarz 1948, R.15, nr 1/2: styczeń–luty, s. 19–20.

33. *Spuścizna* [Mariana Sydowa] Głos Pomorza 1948, R. 4, nr 270: 1 X, s. 5.

1949

34. *Jakub Kazimierz Rubinkowski. Poczmiistrz i radny miasta Torunia z epoki saskiej. Autor „Janiny” (w dwusetną rocznicę zgonu)*. Oprac. graf. Z. Gardzielewski, fot. A. Czarnecki. Toruń 1949. Książka i Wiedza, ss. 39, nlb., tabl. 6. Wyd. Książnicy Miejskiej w Toruniu, 7.

35. *Wystawa pt. „Książka popularna”* [Książnica Miejska im. Kopernika 1–8 V 1949], Bibliotekarz 1949, R. 16, nr 5–6: maj–czerwiec, s. 87–88.

1952

36. [Z postępowych tradycji miasta Torunia] *Książnica Miejska w służbie mas*. Ilustrowany Kurier Polski [IKP] 1952, R. 5, nr 55: 4 III, s. 5.

1953

37. *Książnica Toruńska w hołdzie wielkiemu astronomowi*. Bibliotekarz 1953, R. 20, nr 1: styczeń–luty, s. 18–19. Toż samo: Gazeta Toruńska 1953, R. 6, nr 22: 26 I, s. 4.
38. *Letnia akcja biblioteczna w Toruniu*. Bibliotekarz 1953, R. 20, nr 5: wrzesień–październik, s. 152.
39. *[Dni Oświaty Książki i Prasy]. O Toruńskim wydaniu „Pana Tadeusza”*. „Nowy Tor”, dod. do Gazety Pomorskiej 1953, R 4 [3], nr 11: 22/23 V, s. 1.
40. *Pierwsze na ziemiach polskich wydanie „Pana Tadeusza” ukazało się w Toruniu*. Gazeta Toruńska 1953 R. 6, nr 115: 14 V, s. 3.

1954

41. *Ciekawa przygoda w toruńskim hotelu „Muzeum”*. Gazeta Toruńska 1954, nr 264.
42. *Godniej uczcić pamięć Samuela Lindego*. Gazeta Toruńska 1954, R. 7, nr 210: 4/5 IX, s. 4.
43. *Książnica Miejska im. Kopernika w Toruniu*. Poradnik Bibliotekarza 1954, R. 7, nr 8, s. 169–175.
44. *Na biblioteczne gody*. Gazeta Pomorska 1954, R. 7, nr 135: 19 VI, s. 3.
45. *Sojusz bibliotek*. IKP 1954, R. 10, nr 138: 8 VI, s. 3.

1955

46. *Gdy kalendarze były jedyną lekturą*. „Nowy Tor”. Dod. do Gazety Pomorskiej 1955, R. 8, nr 20: 21–22 V, s. 2.
47. *Mickiewicz a Pomorze*. „Nowy Tor” Dod. do Gazety Pomorskiej 1955, R. 8, nr 46: 26–27 XI, s. 2.
48. *Z dziejów starego Torunia. O domniemanych listach Cyncerona w toruńskiej bibliotece*. Gazeta Toruńska 1955, R. 8, nr 9: 11 I, s. 5.
49. *Toruń w sztuce Bronisława Jamontta*. Gazeta Toruńska 1955, R. 8, nr 38: 14 II, s. 4.
50. *W dziesiątą rocznicę pierwszej powojennej wystawy książki w Toruniu*. „Nowy Tor”, Dod. do Gazety Pomorskiej 1955, R. 8, nr 19: 14/15 V, s. 2
51. *W 150-letnią Rocznicę. Z okazji rocznicy Światowej Rady Pokoju*. Katolik Opolski. Opole 1955, R. 1 nr 1. Toż samo: Poradnik Bibliotekarza 1955, R. 7, nr 3: marzec, s. 49–53.
52. *Z rodowodu toruńskich gmachów szkolnych*. Gazeta Toruńska 1955, R. 8, nr 107: 31 VIII, s. 4.

1956

53. *Obrazek z przeszłości Torunia. Profesor Ruttich i jego miłość do polskiej mowy*. „Nowy Tor”. Dod. do Gazety Pomorskiej 1956, R. 9, nr 28: 11–12 VIII, s. 1.
54. *Toruń interesuje się książką zagraniczną*. Gazeta Pomorska 1956, R. 9, nr 125: 26 V, s. 2.
55. *Wystawa 10-lecia UMK*. Głos Uczelni 1956, R. 5, nr 2, s. 13–14.

1957

56. *Henryk Stroband. Zasłużony burmistrz miasta Torunia (1548–1609)*. „Nowy Tor”. Dod. do Gazety Pomorskiej 1957, R. 8 [7], nr 1: 4/5 I, s. 2.

1958

57. *Toruń w opisach poetyckich. Głosy wieków* [opracowanie]. Ozdoby tekstu i okładka S. Wojciechowski, profil Joachima Lelewela według proj. E. Przybyła, oprac. graf. Z. Gardzielewski. Toruń 1958. Toruńska Drukarnia Dzielowa, ss. 97, 5 nlb. Wyd. Towarzystwo Bibliofilów im. Joachima Lelewela w Toruniu.

1959

58. *Twórczość literacka Tymona Niesiołowskiego*. IKP 1959, R. 15, nr 271: 22 VII, s. 4.
59. *W 100-lecie toruńskiego „Pana Tadeusza”*. IKP 1959, R. 15, nr 142: 17 VI, s. 6.

1960

60. *15 lat bibliotek...* [współopracowanie]. Pomorze 1960 R. 6, nr 23: 1–15 XII, s. 6.

1961

61. *Ignacy Mazurek, Zapomniany plastyk toruński*. Pomorze 1961, R. 7, nr 19: 11–25 IX, s. 5.
62. *Ignacy Zelek (wspomnienie)*. IKP 1961, R. 17, nr 154: 2/3 VII, s. 8.
63. *Utwór zapomnianego torunianina na scenie warszawskiej. Rzecz o Cyrylu Danielewskim*. IKP 1961, R. 17, nr 60: 12/13 III, s. 8.
64. *Jeszcze o Cyrylu Danielewskim z Torunia*. IKP 1961, R. 17, nr 66: 19/20 III, s. 8.
65. *Wędrowka po toruńskich cmentarzach. Chwała bohaterom i męczennikom naszego miasta*. IKP 1961, R. 17, nr 257: 1 IX, s. 6.
66. *Z notatnika bibliotekarza. Zburzony bastion polskości*. Bibliotekarz 1961, R. 28, nr 11: listopad, s. 330–333.

1962

67. *Poznajemy Toruń. Takich wycieczek jak najwięcej.* IKP 1962, R. 18, nr 141: 15 VI, s. 6.

1963

68. *Korespondencje, polemiki. Dawne spotkania autorskie.* Pomorze 1963, R. 9, nr 15: 1–19 X, s. 6.

1964

69. *Wyprawa po piernikowe serce.* IKP 1964, R. 20, nr 52: 1–2 III, s. 4.

1965

70. *Dom Plastyków.* Gazeta Toruńska 1965, R. 18, nr 290: 7 XII, s. 6.

1967

71. *Barbarka. Miejsce spoczynku ofiar hitlerowskiego terroru.* IKP 1967, R. 23, nr 259: 1 XI, s. 6.

72. Z cyklu: *Okupacja hitlerowska. Egzekucja kpt. Drzewieckiego.* IKP 1967, R. 23, nr 230: 28 IX, s. 4.

73. Z cyklu: *Okupacja hitlerowska. Konwój.* IKP 1967, R. 23, nr 213: 8 IX, s. 6.

74. *Przed Dniem Nauczyciela. Te, o których zapomnieć nie wolno.* IKP 1967, R. 23, nr 269: 12/13 XI, s. 4.

75. Z cyklu: *Okupacja hitlerowska. Wrócili w urnach.* IKP 1967, R. 23, nr 241: 11 X, s. 4.

76. *Z okazji Dnia Nauczyciela. W białym „Domu Zdrowia”.* IKP 1967, R. 23, nr 273: 17 XI, s. 6.

1968

77. *Ginęły, by inni żyć mogli spokojnie. Dziewczęta toruńskie w walce z okupantem.* Nowości 1968, R. 1, nr 89: 12 IV, s. 3.

78. *Toruński wrzesień. Z pamiętnika NN.* IKP 1968, R. 24, nr 212: 3 IX, s. 4.

79. *Toruńskie dziewczęta stanęły na wysokości zadania.* Stolica 1968, R. 23, nr 43: 27 X, s. 16.

80. *Z dziejów Biblioteki Szczanieckich w Nawrze.* Zeszyty Naukowe UMK. Nauki Hum.-Społ. z. 29, Nauka o Książce V. Toruń 1968, s. 68–69, ilustr., tabl., sum.

1969

81. *Marian Sydow – toruński cicerone.* IKP 1969, R. 25, nr 280: 23/24 XI, s. 6.

82. *Nasz punkt widzenia. Dyskutowaliśmy w podziemiach*. IKP 1969, R. 25, nr 46: 23 II, s. 8.

83. *W przededniu Święta Zmarłych*. IKP 1969, R. 25, nr 257: 28 X, s. 4.

1970

84. *W ćwierćwiecze pierwszej powojennej wystawy książki w Toruniu*. IKP 1970, R. 26, nr 110: 10/11, s. 8

85. *W pamiętną noc 1945*. IKP 1970, R. 26, nr 27: 1/2 II, s. 6.

1971

86. *Marian Sydow – toruński cicerone*. Rocznik Toruński, R. 6, s. 145–167.

1972

Hasła w *Słowniku Pracowników Książki Polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, PWN:

87. *Kruszyński Konstanty Sabin Ignacy (1751 Zakrzewo – 1819 Nawra k. Chełmży)*, s. 475.

88. *Lambeck Ernst (12 XI 1814 w. Górsku k. Torunia – 9 VI 1892 Toruń)*, s. 496–497.

89. *Mocarski Zygmunt (15 IX 1894 Zalesie pow. Wylkowyszki – 16 IX 1941 Warszawa)*, s. 600–601.

90. *Stroband Henryk (14 XI 1548 Toruń – 19 lub 20 XI 1609 tamże)*, s. 861.

91. *Szczaniecki Michał Leon (13 IV 1838 Łaszczyn k. Rawicza – 15 XI 1920). Szczaniecki Jan (1873 – 15 XI 1952 Chełmża)*, s. 804.

1973

92. *Toruń w opisach literackich. Głosy wieków (oprac.)* Uzupełniła i przedmową opatrzyła Teresa Friedelówna. Biblioteczka „Rocznika Toruńskiego” nr 1; PWN, Poznań–Toruń 1973, Oprac. graf. Z. Gardzielewski. ss. 119.

WYKAZ ŹRÓDEŁ REKOPIŚMIENNYCH

1. Akta Uniwersytetu Warszawskiego

AUW – 683 – 66 Teczka akt studenckich Janiny Przybyłowej (Zbiór dokumentów)

– Świadcstwo dojrzałości

– Arkusze nauczycielskie z roku 1923

– Karta immatrykulacyjna UW (ze zdjęciem) z roku 1923

– Odpis dyplomu nauczycielskiego z roku 1925

- Metryka ślubu
- Odpis dyplomu z UW z roku 1950
- 2. Biblioteka Główna UMK w Toruniu Rkps 2998/IV – Teczka Janiny Przybyłowej (Zbiór dokumentów)
- Pismo Kuratorium OSP 12939/29 – Przyznanie prawa do Medalu Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości
- 3. Akta Urzędu Miasta Torunia – Teczka akt osobowych Janiny Przybyłowej Nr P-143 (Zbiór dokumentów)
- Życiorys
- Kwestionariusz osobowy
- Pismo Janiny Przybyłowej do Prezydium Rady Narodowej w Toruniu – prośba o przyjęcie do Domu Rencistów na Wrzosach z dn. 15 VII 1973 r.
- 4. Ze zbiorów prywatnych – List uczennicy Ireny Nowakowej, Leicester, 13 X 1997 r.

LITERATURA (WYBÓR)

1. Friedelówna T., *Janina Maria Przybyłowa (1892–1975), nauczycielka szkół średnich, bibliotekarka, działaczka oświatowa*, [w:] *Słownik Badaczy Literatury Polskiej*, t. 1, red. J. Starnawski, Łódź, 1994, s. 243–244.
2. Jarzębowski L., *Bibliofilstwo i bibliofile. Toruń jakiego nie pamiętamy*. Nowości 1976, R. 9, nr 109: 15/16 V, s. 5.
3. Jarzębowski L., *Eugeniusz i Janina Przybyłowie*. Rocznik Toruński, R. 14, 1979, s. 87–105.
4. Jarzębowski L., *Eugeniusz Przybył (1884–1965), artysta i bibliofil; Janina Przybyłowa (1892–1975), działaczka kulturalno-społeczna*, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, Warszawa-Poznań-Toruń 1982, s. 301–305.
5. Jarzębowski L., *Przybył Eugeniusz (24 X 1884 Łódź – 25 II 1965 Toruń, artysta, malarz, ofiarodawca książek, bibliofil); Przybyłowa Janina z d. Fitkowska (1 IX 1892 Basznia Dolna, pow. Lubaczów – 12 X 1975 Toruń, nauczycielka, bibliotekarka, bibliofilka)*, [w:] *Słownik Pracowników Książki Polskiej. Suplement*, Warszawa-Łódź 1986, s. 179.
6. Jarzębowski L., *Przybyłowa z Fitowskich Janina Maria (1892–1975), nauczycielka, dyrektor Książnicy Miejskiej w Toruniu*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*. t. 29, Wrocław-Łódź 1986, s. 125–126.
7. Jarzębowski L., *Kochała Toruń i książki*. Nowości 1992, R. 25, nr 171: 1 IX, s. 6, 11.

8. Jarzębowski L., *Przybył Eugeniusz (1884–1965), Przybyłowa Janina (1892–1975 z d. Fitowska; pedagog, bibliotekarka, bibliofilka)*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3, Gdańsk 1997, s. 509–510.

9. Przybyszewski K., *Korespondencja Janiny Przybyłowej w sprawie biblioteki Szczanieckich w Nawrze, Archiwalia w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, [w:] *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*, t. 2, Toruń 1992, s. 89.

Janina Fitowska-Przybyłowa (1892–1975)

Janina Przybyłowa (maiden name Fitowska) was born at the end of the XIX century and lived well into the second half of the XX century. As a young woman she witnessed the change World War I brought to the world. Obviously, for a Pole, the most important result of this war was independence for Poland after more than one hundred years of nonexistence of the Polish state and brutal oppression of the Polish people by the occupying powers. After the end of the war, the people of Poland had their challenges doubled. Not only did they have to rebuild the country, but also work hard to establish democratic institutions of the new state. Life in Poland wasn't easy, and Janina Przybyłowa's life wasn't easy. Although of petite frame and with some physical disabilities she had to become independent, and worked hard to achieve that. Working as a teacher she pursued higher education at the universities of Lwów and Warsaw. Most of the time she received the highest grades during her studies. She was talented and ambitious, as well as demanding of herself and others. She was very meticulous in whatever she was doing and this sometimes annoyed people. Yet she was able to instill in her students the love of Polish language and literature, and her lectures were fascinating for many of them.

Although she came to Toruń from another part of Poland and the culture and customs of Pomerania must have been very different from those of the Lubaczów – Jarosław – Przemyśl area, it is Toruń where she flourished. She married an established painter, Eugeniusz Przybył, also a fellow teacher and book lover. Their house became the center of artistic and literary life of Toruń. She herself wrote quite a few pieces, at first related to teaching and later to the cultural life of the Toruń area. Looking at the list of her publications one quickly realizes how important books were to her. During the German occupation of World War II her mission became to save the Polish books from Toruń City Library (Książnica Miejska) and the documents of the Book Lovers Society (Towarzystwo Bibliofilów).

After World War II she became the first director of the City Library of Toruń (Książnica Miejska im. Mikołaja Kopernika). She worked hard not only to organize the library but also to make the books available to members of society and to encourage people to read. The tragic years of the German occupation were always on her mind. She tried through her writings and activities to save memories of people that perished in the war. She herself was for a while almost forgotten. Even her tombstone did not have a name on it.

This article contains her biography and bibliography of her writings and publications.

Tekst angielski: Genowefa Łęgowska na podstawie tekstów Krystyny Łakomskiej.